

Válasz Rostoványi Zsolt, Bayer József és Matus János: „A katonai biztonság összefüggései az észak-afrikai és közel-keleti térségben az arab tavasz tükrében” című doktori disszertációról írt opponensi véleményére

Először is tisztelettel megköszönöm opponenseimnek, hogy vállalták a doktori disszertációm bírálatát. Köszönettel tartozom átfogó és áldozatos munkájukért, a dolgozat minőségét javító értékes megjegyzéseikért, valamint a megtisztelő támogató véleményükért.

Válaszomban az opponensi véleményekben megfogalmazott kritikai észrevételekre térek ki.

Elsőként **Rostoványi Zsolt** professzor úr által felvetett kérdéseket és kritikai szempontokat veszem sorra. Megköszönöm támogató bírálatát, munkássága és a térség alapos, mértékadó és elfogulatlan ismerete mindig is nagy hatással volt rám. Észak Afrika és a Közel-Kelet külön említése véleményem szerint megítélés kérdése, főként geopolitikai szempontból. Én a NATO által alkalmazott MENA kifejezést tartom helyesnek, különösen európai nézőpontból, mivel ez azonos megítélés alá veszi a két régiót. Emellett alrégiók megnevezését nem tartom helytelennek, hiszen Észak-Afrika, a közel-keleti belső gyűrű és a Perzsa (Arab)-öböl térsége sok szempontból eltér egymástól. Törökország vonatkozásában ma már inkább a Közel-Kelethez tartozását tartom fontosabbnak, hiszen legújabb politikája miatt inkább ide sorolható, annak ellenére, hogy tagja a NATO-nak. Megtisztelő, hogy bírálóm elfogadja a katonai és biztonságpolitikai dimenziók fontosságát, ugyanakkor érthetőnek tartom, hogy az iszlámmal foglalkozó fejtegetésekkel bírálóm nem mindenben ért egyet. Ebben minden kétséget kizáróan szerepe van annak is, hogy professzor úr átfogóan ismeri az iszlámot, annak minden rezdülését, ami sajnos nem mondható el jó néhány magyar, esetenként európai felfogásról. Sajnos az olyan kifejezések, mint iszlám terrorizmus, radikális iszlám terrorizmus, iszlám radikális csoportok és valamennyi a valláshoz kapcsolt negatív jelző sértő azokra nézve, akik a jelzett vallást képviselik. Még inkább aggasztónak tartom, hogy ez a nézet főként a média tevékenységének köszönhetően számos helyen bevonult a közgondolkodásba. Ebből a szempontból fejlődésnek értékelem, hogy a 2020-ban elfogadott magyar nemzeti biztonsági stratégia már „szélsőséges vallási indíttatású terrorizmusról” beszél. Egyetértek McMaster tábornokkal, Trump elnök volt nemzetbiztonsági főtanácsadójával, aki szerint nem iszlám terroristákról, hanem nemzetközi bűnözőkről van szó. Ennek szellemében értelmezhető a terrorizmus ma-

gyar büntetőjog szerinti meghatározása is, amit Korinek László akadémikus úgy fogalmazott meg, hogy a meghirdetett cél általában politikai, ideológiai, vallási, etnikai tartalmú radikális változás kikényszerítése, a cél elérésére alkalmazott cselekménysor. Az eszköz viszont jogi lényegét tekintve köztörvényes, erőszakos bűncselekmény. Egyetértek bírálómmal abban is, hogy a jelzőkkel óvatosan kell bánni. Természetesen elfogadom, hogy a radikális iszlám jelzőként használva elfogadhatatlan, ismert, hogy az iszlám gondolkodói szerint csak egyféle iszlám létezik.

A forradalmi iszlám és az iszlám fundamentalizmus valóban nem ideológiák keveredéséből jött létre, azonban úgy vélem, hogy egymásra mindenképpen hatással voltak. Nem vitatom, hogy a forradalmi iszlám valójában Iránhoz kötődik.

A különféle haderőkre vonatkozó adatok ismertetése során az értekezésben előfordulnak eltérések, ennek oka, hogy különböző forrásokat és évfjártot használtam, másrészt az egyes forrásokon belül is eltérő értelmezések vannak. Igaza van bírálómnak, célszerű lett volna egységesíteni a különféle adatokat. Ugyanez az észrevétel előfordul Matus János professzor úr bírálatában is.

Irán megítélése valóban ambivalens, nem mindegy, hogy kinek a nézetét idézzük, vesszük figyelembe, vagy éppen negligáljuk. Én azt tapasztaltam, hogy az iráni hivatalos nézetek többnyire szépen hangzanak, de a tettek nem minden esetben támasztják alá a politikai nyilatkozatokat. Ez különösen érzékelhető szakterületemen, a haderő szervezése, felfegyverzése, kiképzése és gyakorlatai során. Iránt nyilvánvalóan másként értékeli Franciaország, akinek komoly gazdasági érdekei vannak az országban, vagy Izrael, amely fenyegetve érzi magát, bármikor is hangzott el a fenyegető kijelentés. Ugyanez mondható el a Perzsa (Arab) - öbölben járőröző iráni hajókról, amelyek esetenként vésszesen megközelítik az olajszállító tankereket.

A síita-szunnita ellentét a térség egyik fontos kihívása, amit az arab változások és a konfliktusövezetekben kialakult helyzet felerősített. Úgy vélem Irán támogatja a síita vallási fundamentalista csoportokat, de különösen a síita milíciákat. A milíciák soraiban növekvő számú fundamentalista nézeteket valló személy is megtalálható, ezért tettem erről említést, anélkül, hogy összemossám a milíciákat és a vallási fundamentalista szervezeteket. Az iráni támogatás kiterjed a politikai és ideológiai területen túl a fegyverekkel történő ellátásra is. Ha érdeke úgy kívánja, akkor akár szunnita szervezeteket is támogat.

A mai terrorizmus rendkívül összetett, a regionális szervezetek esetében gyakran tapasztalható, hogy a regionális alapú szerveződést felváltja az ideológiai alapon megvalósuló szerve-

ződés. Értekezésemben főként a haderők szerepével foglalkoztam, ezért szándékosan nem elemeztem a térség terrorszervezeteinek helyzetét.

Ha a terrorizmus definíciójának hiányáról beszélünk, véleményem szerint ez nem tudományos, hanem politikai kérdés. A tudomány képes a definíció megfogalmazására, az elfogadás más kérdés. Értekezésemben nem foglalkoztam mélyen a terrorizmus kérdésével, hiszen ez egy külön kutatási téma lehetne, amelyben országonként, szervezetenként kell elemzést folytatni, ami azért sem egyszerű, mert a terrorszervezetek céljai, módszerei, kapcsolatai sűrűn változnak. Véleményem szerint nehéz eldönteni, hogy a Hamasz mennyire nevezhető terrorszervezetnek és egy demokratikus választást követő hatalomra jutása után mennyiben tekinthető kormányzati funkciót ellátó szervezetnek egy nemzetközileg nem elismert államban. A helyzet azonban itt is változik, az utóbbi időben a Hamasz nem hajtott végre terrortámadásokat, azokat inkább az iráni támogatású Palesztin Iszlám Dzsihad szervezi, ami a Hamasz politikájának egyértelmű változását jelzi. Hasonló tendenciák mutathatók ki a Hezbollah esetében is. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy mint szervezet rendelkezik politikai és katonai szárnyal is. Ugyanakkor az Iszlám Államról ideológiai, politikai és katonai tevékenysége miatt nehezen állíthatjuk, hogy nem tiszta terrorszervezet, de az sem mondható ki, hogy sikerült felszámolni.

Jogosnak és helyénvalónak tartom bírálóm kritikai megjegyzéseit a térség demokratizálódásával kapcsolatban. A demokrácia értelmezése azonban rendkívül összetett, gyakran elmentmondásos. Nem vagyok biztos abban, hogy a nyugati típusú demokrácia példaként szolgál a térség államaiban, sőt napjaink amerikai politikájában már érzékelhető, hogy a demokrácia-export nem számít hatékony politikának, gyakran ellentétes hatást ért el. Ugyancsak nem vitatom Rostoványi professzor úr azon észrevételét, hogy a 2015-ös tömeges migránsválság esetén több mint egy millió menekült érkezett Szíriából Európába, hiszen ez a szám nem csak a szír menekültekre vonatkozik. Tény, hogy a menekültek számát pontosan senki sem tudja, de a kiinduló országok menekültjei között még a szíriai arabokon túl jó néhány egyéb állam is szerepel több kontinensről.

Ami bírálóm a közel-keleti szövetségi viszonyokra tett megállapítását illeti, meg kell jegyeztem, hogy a kapcsolatok elég sűrűn és nem mindig előre látható irányba változnak. Igaz, hogy Törökország és Izrael a 90-es években szoros szövetségben voltak egymással, ha csak a katonai együttműködést vizsgáljuk, ismert, hogy a török repülőgépeket és harckocsikat Izraelben újíttatták fel, az izraeli repülőgépek szinte korlátozás nélkül gyakorlatozhattak a török légtérben. Ez az idő már elmúlt. Az Egyesült Államok legfontosabb térségbeli stratégiai part-

nereinek tekintette Izraelt (ez továbbra is így van), Egyiptomot és Törökországot, az utóbbiakhoz való viszony mára jelentősen megváltozott, komoly ellentétek vannak Izrael és Törökország, illetve az Egyesült Államok és Törökország között is. Egyiptomot és Izraelt a Sínai-félszigeten kialakult terrorhelyzet, illetve a Gázai övezet körüli problémák összekötik, a viszonyt érdek és dacszövetség jellemzi. Mára a török vezetés letért a kemalista politikáról, Szaúd-Arábia és Izrael között titkos diplomáciai egyeztetések folynak, ennek tényét ugyan a hivatalos szaúdi politika tagadja, mondván, hogy amíg Izrael nem rendezi viszonyát a palesztinokkal, addig Szaúd-Arábia nem köt megállapodást Izraellel. Ha elemezzük a kialakult helyzetet, megállapítható, hogy Szaúd-Arábia legfőbb ellensége nem Izrael, hanem Irán, következésképpen a Szaúdi Királyság kapcsolatot épít a kiváló amerikai támogatást élvező Izraellel, biztonságának erősítése érdekében pedig a legkorszerűbb haditechnikai eszközöket igyekszik beszerezni az Egyesült Államoktól.

Irak vallási és etnikai tagoltsága tény, az amerikai beavatkozás és a polgárháború következtében az ellentétek nem csökkentek, hanem inkább fokozódtak. Hasonló tendenciák tapasztalhatók Szíria esetében is, itt a külföldi beavatkozások tovább rontják a kialakult helyzetet. Köszönöm bírálónak, hogy felhívta figyelmemet arra, hogy az etnikai és vallási ismérvet el kell különíteni egymástól, helyes a síita arab, szunnita arab és kurd stb. megnevezések használata.

A regionális szövetségek kialakítása az arab változások és a nemzetközi beavatkozás következtében igen bonyolult és gyakori változásokon megy át. Nem gondolom, hogy a vizsgált térségben mára egy kialakult szövetségi rendszerről beszélhetünk, hiszen a régióban végbe menő politikai, gazdasági és társadalmi változások még közel sem értek véget. Ez megváltoztathatja egy lehetséges szövetségi rendszer kialakulását, ha egyáltalán beszélhetünk a világ e térségében szövetségi rendszerekről. Elméleti oldalról vizsgálva nagyon helytállóan tartom Steven Waltz a Szövetségek eredete című könyvében leírt gondolatokat, amelyben a szerző kiemeli az egyesített erő, a földrajzi közelség, a támadó képesség és a támadó szándék szerepét. Véleményem szerint ez a megállapítás fokozottan érvényes a MENA térségben. Waltz munkásságára másik bírálóm Bayer József és felhívta a figyelmet és pozitívan nyilatkozott nézeteivel kapcsolatban.

Örökzöld téma a perzsa és arab nevek átírása, nem vitatom bírálóm azon kritikáját, amely szerint egységesíteni kellett volna az átírást.

Köszönöm **Bayer József** akadémikus úr részletes és mindenre kiterjedő támogató opponensi véleményét. Bírálóm pozitívan értékeli a felhasznált imponáló mennyiségű forrásanya-

got, ugyanakkor kevesli a nemzetközi viszonyok elméletével foglalkozó írások felhasználását a dolgozatban, ami megkönnyítené az empirikus tényanyag tágabb kontextusban való elhelyezését. Az elmélet fontosságát nem vitatom, azonban megjegyzem, hogy a vizsgált térségben a gyakorlati tények gyakran ellentmondanak sok elméletben megfogalmazott, nemzetközi szinten elfogadott és bizonyítottnak tekinthető tételnek. A Közel-Keleten a katonai erő az érdekvérvényesítés fontos eszköze és nem véletlen, hogy a fegyverkezés területén az itt lévő országok tetemes beszerzést mutatnak fel. Ez egyértelműen alátámasztja azt az állítást, hogy biztonság deficitese környezetről van szó. Sok állam saját felségterületén nem képes a szuverenitás garantálására, annak ellenére, hogy a külső támogatást, a nemzetközi jogi elismerést megkapja. Úgy vélem, hogy hosszabb távon az állam egyik legfőbb ismervéneke, azaz a lakosság biztonságának garantálása folyamatban van, de ennek a folyamatnak számos állam jelenleg még csak az elején tart. Többek között ezért sem tartom helytállóknak az arab tavasz kifejezés használatát, vagy csak szigorúan jelképes értelemben. A biztonság katonai oldalának hangsúlyozása témaválasztásom fontos motívuma volt. Ezt alátámasztja az is, hogy a katonai biztonság kérdése a világ számos térségében előtérbe került, a biztonság garantálása pedig globális feladattá vált. Ebből a szempontból nem megnyugtató, hogy számos, a katonai biztonságot garantáló, vagy legalábbis elősegítő nemzetközi megállapodás erodálódik. Több nemzetközi szinten elfogadott megállapodás ebben a térségben nem is létezik, vagy hiányosan érvényesül, példaként említeném a proliferáció problémáját. Egyetértek bírálóm azon megállapításával, hogy egyes országokban a hadsereg az államhatalom támasza, míg más országokban a rezsim megbuktatásának eszköze. A katonai képességek az elmúlt évtizedekben sokat változtak, de nem közömbös, hogy ezeket a megnövekedett lehetőségeket milyen célból használják fel. Ezért sem fölösleges dolog a képességelemzés minden oldalú vizsgálata. Köszönöm akadémikus úr egyetértését okfejtéseim támogatásában a haderők fejlesztése és társadalmi szerepének megítélése terén, abban is egyetértek, hogy az autokrata rezsimok leváltása nem oldotta meg a társadalom problémáit.

A haderők ellentmondásos szerepét a szír polgárháború kitűnően reprezentálja. Egyetértek bírálómmal abban, hogy jó lenne tudni, hogy kinek az érdekében állt a szír állam és fegyveres erőinek szétverése, miért volt ekkora dezertálás a haderőben, mekkora szerepet játszott ebben a saját állami vezetés, valamint milyen befolyása van a külföldi nagy és középhatalmaknak. Ezek nagyon fontos kérdések, de úgy vélem, hogy ehhez egy újabb értekezésre lenne szükség, viszont ezzel még várni kellene addig, amíg a polgárháború véget nem ér. Véleményem szerint a külső tényezőknek legalább akkora szerepe volt ebben, mint magának a szír állami vezetésnek. A környezeti tényezők, például a vízhiány szerepe ebben a térségben megkerülhetet-

len, de talán ez Szíria esetében nem játszik a sivatagi területek kivételével ekkora szerepet. A nemzetközi közösség felelőssége (felelőtlensége) sajnos nyomon követhető, talán ha időben és összehangoltan beavatkoznak, akkor megakadályozható lett volna a konfliktus lassan tíz éven keresztül történő elhúzódása, menekültek számának csökkenése, hiszen nem vitatható, hogy Szíriát a konfliktus nélkül ilyen sokan elhagyták volna, de felmerül a nemzetközi szervezetek válságkezelő képességének a korlátja is. Egyetértek bírálómmal abban is, hogy a terrorizmus kapcsolódik a megoldatlan konfliktusokhoz és ez a vizsgált térség egy sajátossága, bár számos elemzővel ellentétben én azon a véleményen vagyok, hogy az arab változások nem a terrorizmusról szólnak, a menekültek pedig nem katonák, akik Európa erőszakos elfoglalására törekcszenek. Többek között ennek cáfolata is szerepet játszott a választott téma feldolgozásában. Geopolitikai nézőpontból vizsgálva bírálóm utal George Friedmann „A következő száz év” című magyarul is megjelent könyvére, amelyben a szerző értékeli az amerikai demokrácia exportját. Ezt a könyvet úgy tűnik a jelenleg hatalmon lévő amerikai adminisztráció is tanulmányozta, hiszen Trump elnök ma már teljesen mást mond, mint elődei, pl. Bush elnök hangsúlyozott a demokrácia exportjáról a rendteremtésről és a terrorizmus elleni küzdelemről néhány évvel ezelőtt. Bírálóm megjegyzése utal arra, hogy a jövőben azzal kell számolni, hogy az Egyesült Államok kivonul a térségből és a világ legégetőbb kihívásaira válaszol, ami nem a katonai, hanem a diplomáciai kihívásokat helyezheti előtérbe. Úgy vélem, hogy ez a Közel-Keleten még várat magára, a diplomácia pedig nélkülözhetetlen háború idején is. Sajnos a vizsgált térségben még egy darabig a terepen kialakult helyzethez próbál alkalmazkodni a diplomácia.

Köszönöm **Matus János** professzor úr pozitív véleményét és értékelését, amely számomra alátámasztja a témaválasztás fontosságát és helyességét, valamint a térség jelentőségét Európa számára. Megerősít abban a hitemben, hogy a térség stabilitásának fenntartása érdekében külső közvetítők jelenlétére szükség van. Ebben nem vitatható az ENSZ szerepe, hiszen a legtöbb misszió itt működik, de ami a hatékonyságot és főként a válságkezelést illeti, még van néhány kívánni való.

Egyetértek Matus professzor úr azon értékelésével, hogy nagyobb teret kellett volna szentelni Izrael és arab szomszédjai viszonyának történelmi értékelésére, a külső közvetítők konfliktusok megoldására tett erőfeszítéseire. Ez nem vitatható, de úgy vélem, hogy az arab izraeli háborúk értékeléséről már sokan írtak, viszont kevesen foglalkoztak a katonai biztonság kérdéseivel, a haderők szerepével a belső és külső biztonság megteremtésében, illetve azzal, hogy az arab államok haderői jelentenek-e veszélyt pl. Európa számára (válaszom egyértel-

műen nemleges). Rendkívül heterogén térségről van szó, amely jelenleg átmenet korszakát éli meg, annak összes hátrányával. Jogos az észrevétel, hogy foglalkozhattam volna az ENSZ szerepével, a közvetítési kísérletekkel. Ezen a területen számos erőfeszítés történt, de kevés konkrét eredmény valósult meg, még akkor is, ha a legtöbb válságkezelő, békefenntartó misszió a vizsgált térségben működik. Említhető a Kvartett (ENSZ, EU, Egyesült Államok, Oroszország) és az Európai Unió szerepe, de valójában a rendezésben ma még meghatározó szerepet játszik az Egyesült Államok.

Matus professzor úr néhány pontosítását köszönöm és természetesen elfogadom. A szovjet befolyás Egyiptomban már a szuezi háború előtt elkezdődött, tény, hogy azt követően intenzívebbé vált. A biztonsági dilemma kifejezés pedig valóban komplexebb fogalom, nem szűkíthető le egy döntéssel kapcsolatos bizonytalanságra. Köszönöm opponensemnek, hogy felhívta figyelmemet arra, hogy az Egyesült Államok Bahreinben állomásozó Haditengerészeti Parancsnokságának állományában a magyar terminológia szerint tengerészgyalogosok szolgálnak.

A térség országai belső konfliktusainak kezelését nagymértékben nehezítik a törzsi viszonyok. Ezek számos országban jelen vannak, akár az állami struktúrák mellett is, tipikus példa Líbia esete. Ehhez még hozzá kell tenni, hogy számos törzs saját fegyveres erővel is rendelkezik, amelyben az állományt gyakran jobban megfizetik, mint az állami haderő tagjait. Nem vitatható, hogy a törzsi és vallási identitások együttélése még hosszú ideig fennmarad, nehezítve ezzel a regionális és a nemzetközi rendszer stabilitásának megteremtését. Egyetértek Matus professzor úr azon értékelésével, hogy kitekinthettem volna az államépítés problémáira, azonban véleményem szerint ez országonkénti elemzést követelne meg, amit a területi korlátok nem tesznek lehetővé, annak ellenére, hogy a jelenlegi átalakulások időszakában ez fontos lenne.

Végezetül még egyszer szeretném megköszönni mindhárom opponensemnek értékes megjegyzéseit, hasznos tanácsait, felvetéseit és jobbító szándékú kritikáit, amit további munkám során mindenképpen figyelembe veszek.

Budapest, 2020. június 21-én

Dr. Kis-Benedek József